

O IDIOMA GALEGO NA OBRA DE MANUEL PARDO DE ANDRADE

Rosario Álvarez
Instituto da Lingua Galega
Universidade de Santiago de Compostela

Resumo: Con ocasión do bicentenario da publicación d'*Os rogos dun gallego...* (1813), homenaxeamos a Manuel Pardo de Andrade, un precursor. Sitúase a súa obra no contexto da escrita en galego contemporánea, principalmente as dúas primeiras décadas do séc. XIX, para mellor valorar a súa contribución á creación do corpus textual e á configuración do modelo lingüístico do galego moderno. Analízase a súa lingua en dúas perspectivas: a fidelidade ás variantes propias da comarca das Mariñas dos Frades, de onde é orixinario, e a procedencia/xustificación das achegas alleas incorporadas.

Abstract: This article is in honour of the pioneer Galician author Manuel Pardo de Andrade on the occasion of the bicentenary of the publication of *Os rogos dun gallego...* (1813). In order to evaluate properly his contribution to the language's corpus and the development of the modern Galician language, we will discuss the position of his work in the context of contemporary Galician writing, principally in the first two decades of the nineteenth century. His language is analysed from two perspectives: fidelity to his own variety of Galician as spoken in the district of Mariñas dos Frades, from where he came, and the provenance of and justification for other elements that he incorporated.

Palabras chave: galego, lingua de autor, variación diatópica, estandarización, liberalismo.

Keywords: galician, author's language, diatopic variation, standardisation, liberalism.

Con ocasión do bicentenario da publicación d'Os *rogos dun gallego...* (1813), homenaxeamos o creador, divulgador e polemista Manuel Pardo de Andrade, nomeado con xustiza “príncipe dos xornalistas galegos”. O PRINCEPS, “o que toma primeiro”. Celebramos o home do seu tempo, activista a prol das ideas liberais, e con el a súa obra máis emblemática, unha peza literaria de axitación e propaganda que marcou de forma decisiva a súa biografía e que constitúe un fito na historia da lingua e literatura galegas.

1. A ESCRITA EN GALEGO CONTEMPORÁNEA

Celebramos o *precursor*, a figura excepcional que abriu camiños polos que logo transitaron outros. Precursor en varios sentidos, entre os cales non ocupa un lugar menor o feito de ser autor en galego nunha época en que, en Galicia, non abundan as composicións escritas na lingua do país, nin en prosa nin en verso.

Para lle facer xustiza a Manuel Pardo de Andrade cómpre consideralo no seu contexto histórico, para o que botaremos unha breve ollada ao conxunto de pezas escritas en galego nas dúas primeiras décadas do século XIX e mais ao saber sobre a práctica da escrita en galego acumulado polos seus contemporáneos. Será preciso para iso referirmonos á compilación *Papés d'emprenta condenada*¹, que tentou reunir de forma exhaustiva toda a escrita en galego producida entre o inicio do século XIX e o ano 1846, quitado os vilancicos. No primeiro volume (2008) recóllense 85 textos de tipoloxía e extensión desiguais, en prosa e verso, ademais dunha colección de frases, proverbios e versos soltos; no segundo volume (2012), concibido inicialmente para acoller os estudos sobre os textos do primeiro, houbo que incluír, felizmente, un apéndice para dar á luz un monllión de novos textos, cos que o corpus chegou xa á centena. E seguimos traballando, buscando novos textos e novos autores que poboen esas décadas iniciais do século XIX e rachen a escuridade precedente (fálase en plural porque esta é unha tarefa colectiva, na que os animamos a participar). Mais repárese: non se escolman os textos polo seu valor literario, nin pola súa extensión, nin pola súa integridade, nin pola súa relevancia conceptual, nin

1 *Papés d'emprenta condenada. A escrita galega entre 1797 e 1846*, foi editado en 2008 polo Consello da Cultura Galega. O segundo volume, *Papés d'emprenta condenada (II). Lingua galega e comunicación nos inicios da Idade Contemporánea*, foi editado conxuntamente polo Consello da Cultura Galega e o Instituto da Lingua Galega en 2012. Ambos están dispoñibles en acceso libre e gratuito (vid. § referencias bibliográficas).

polo seu papel político ou social. Todos son pezas únicas e importantes: desde o soneto amoroso de Manuel Pardo de Andrade que abre a obra á longa composición en verso que celebramos neste ano; desde unha peza teatral coma *A Casamenteira* de Antonio Benito Fandiño a un cuarteto que engade nunha resposta colérica a un lector anónimo descontento co estilo do *Heráclito Español...*; diálogos políticos en prosa ou en verso; reclamos e anuncios; obras inconclusas ou fragmentos de obras que nos chegan incompletas etc.

Ao contemplarmos os *Rogos* no contexto da escrita en galego contemporánea, nas dúas primeiras décadas do século XIX, parecéronnos salientables dous aspectos:

a) Ata 1820 inclusive, data da última achega de Manuel Pardo de Andrade, computamos 33 textos diferentes, da diversa tipoloxía referida máis arriba. Como mínimo, seis deles, aproximadamente a quinta parte, son con certeza de Manuel Pardo de Andrade; de por parte, tres son textos en verso bastante extensos: *Os rogos d'un gallego establecido en Londres, dedicados os seus paysanos para abriilles os ollos sobre certas iñorancias, e o demais que vera o curioso lector*, 624v (*Papés I*: 115-134); *Os servís e os liberás: Romance en gallego Os servís e os liberás ou sexa Os odinotes e os constitucionás*, 382v (*Papés II*: 447-453; versión de 1820 como *Los serviles y liberales. Romance en gallego y castellano*, *Papés I*: 209-223); *Romance pola volta de Fernando VII*, 108v (*Papés I*: 160-162). Son datos cuantitativos que contribúen a salientar a importancia da súa figura, de forma complementaria aos datos cualitativos que xa foron postos de relevo polo profesor Alonso Montero. O primeiro texto compilado en *Papés*, excepcionalmente anterior ao século XIX (1797), é precisamente un soneto amoroso de Pardo de Andrade, publicado en Madrid baixo o pseudónimo de León de Parma.

b) A práctica totalidade da produción e edición en galego destas dúas décadas concéntrase na Galicia occidental, no eixe atlántico, con raras excepcións ourensás. Non faltan obras de importancia editadas en Madrid en galego, na prensa ou como folleto independente, se ben nos máis dos casos son obras escritas en Galicia, publicadas aló por conveniencias de distinto tipo; entre elas, dúas obras de Pardo de Andrade, o poema amoroso xa citado (1797) e a versión bilingüe *d'Os servís e os liberás* (1820). Con menor frecuencia, pódense atopar pezas noutros lugares da península, como a carta absolutista publicada en *El Tío Tremenda ó los Críticos del Malecon* (Sevilla 1813) ou a edición dos *Rogos* realizada en Cádiz no propio ano 1813. Algo máis tarde producirase a primeira publicación en galego de que temos noticia na emigración americana,

o conto en verso “Rosa e Pascual”, que Juan Montero Tellingue deu á luz no *Faro Industrial de La Habana* en 1844.

Como xa se dixo, a maior parte da produción é occidental e aí destaca con luz propia o ámbito compostelán. Case todos os autores que escriben en galego nas primeiras décadas do século XIX (como en xeral ata mediados do século) ou habitan en Compostela e participan adoito nos círculos políticos e culturais da cidade, ou entraron en contacto con eles a través da súa experiencia como estudantes (no seminario ou na universidade) ou como profesionais. E de feito rexístrase unha grande actividade das imprentas e editoras de Santiago (Juan María de Pazos, Manuel Antonio Rey, Ignacio Aguayo, Campaña y Aguayo...) e nas súas publicacións periódicas (*Gazeta Marcial y Política*, *Diario Cívico-Patriótico*, *El Exacto Correo*, *Estafeta de Santiago*, *El Heráclito español y Demócrito gallego...*). A Coruña entra neste capítulo da nosa historia da man de Xosé Fernández Neira, que publica nesa cidade, na Imprenta de Vila, as súas *Proezas de Galicia* (1810); e, sobre todo, da man de Manuel Pardo de Andrade, que publica os *Rogos* na Caxa Tipográfica del Diario (1813) e máis tarde os *Servís* na oficina de don Antonio Rodríguez (1814); aquí editase tamén *El Ciudadano por la Constitución*, onde el colabora regularmente e onde publica outras 3 pezas en galego, todas en 1814: “Aos coruñeses, dun labrador liberal” (*Papés I*: 156-157), “Soneto ao autor do romance galego titulado Os servís e os liberás” (*Papés I*: 158-159) e o xa mencionado “Romance pola volta de Fernando VII”.

2. O FEBLEZA DO MODELO LINGÜÍSTICO

Tense dito con frecuencia que nos inicios do século XIX estes precursores reinventan a escritura en galego, descoñecedores da rica tradición literaria medieval. A afirmación, sendo basicamente válida, merece, ao noso xuízo, algunhas matizacións.

É correcta a afirmación de que a tradición literaria galega sofre interrupcións, é discontinua: o seu canon non se vai configurando e modelando de maneira progresiva sen solución de continuidade consonte se suceden as xeracións e mudan os gustos literarios en cada época. Poderíase afirmar o mesmo da tradición escrita debido á falta de práctica de lectura e escritura na nosa lingua demostrada pola maior parte dos membros das nosas elites culturais e políticas durante séculos. Ora ben, os escasos cultivadores seguramente nunca deixaron de ter algún referente ou algún modelo en que se apoiaren, aínda que só fose en manifestacións menores ou efémeras. Por iso, a afirmación de que

“parten de cero” só se debe entender no sentido de que non hai un canon establecido para a escrita, asentado na continuidade da tradición e socialmente asumido, transmitido de maneira natural a través da práctica cotiá ou da escola.

Por iso, a afirmación é falsa se se entende no sentido de que descoñecen a existencia de cultivadores anteriores e das súas solucións gráficas. Por exemplo, ¿quen entre todos eses composteláns, de nación ou adopción, que escribían a principios do século XIX podería descoñecer a obra do cura de Fruíme? A tradición é feble, pero ter tiñan antecedentes, e moitos deles éranlles coñecidos. O que nós temos que valorar, vista a práctica lingüística de cada un dos novos autores, é ata que punto se vinculan a esa feble tradición: ¿vían estes cultivadores anteriores como eles dunha cadea comunitaria á que eles se sumaron ou, por contra, ignoráronos?, ¿consideraron quizais que eran outros os tempos e que tiñan que inaugurar unha nova tradición, ex-novo?

Canto máis os investigamos, máis patente se fai que, como era de esperar, entre todos eles hai unha mesta rede de relacións e de coñecemento mutuo. Non é posible imaxinar que estes mozos progresistas non soubesen nada das publicacións liberais en que aparece o galego como arma política en épocas contemporáneas ou pouco anteriores a eles, con autores que na altura serían aínda doadamente identificables e recoñecidos. De maneira que hai que supoñer que uns poderían influír noutros, uns adoptar solucións gráficas xa ensaiadas por outros, uns incorporar formas gramaticais ou léxicas doutros etc. Naturalmente, isto non resta ningún mérito nin importancia ao feito de que Manuel Pardo de Andrade, coma os seus coetáneos, saíse ben librado da proba despois de se ter que enfrontar coa escrita do galego nun período de reemerxencia en que aínda falta un modelo canónico.

A falta dese canon para a escrita en galego moderno, cada autor enfrón-tase co problema tanto no nivel grafemático coma no nivel de definición das características fonéticas, morfolóxicas, sintácticas e léxicas da variedade lingüística máis acaída para a difusión letrada en cada caso. Ao non haber un marco fixado, os autores atópanse nunha encrucillada na que hai factores positivos e negativos: dunha banda, a dificultade de ter que estar tomando continuamente decisións con gran marxe de inseguridade persoal; doutra, unha gran liberdade individual de escolla, mesmo un impulso creador. Na definición dese modelo que cada autor vai conformando interveñen catro elementos básicos:

a) A fala de cada un, relacionada coa súa biografía lingüística. Todos parten da lingua galega familiar, que dalgún xeito está presente ao longo de toda a súa vida; mais o transcourir da vida é o dunha aprendizaxe lingüística continua en que cada un vai abandonando e incorporando formas segundo vai medrando e entrando en contacto con maior número de persoas, trazando redes de relacións, trabando contacto con falantes de variedades xeográficas diferentes, facendo lecturas, coñecendo linguas distintas...; en definitiva, a biografía de cada un produce unha bagaxe lingüística diferente da dos seus contemporáneos. Por iso nos interesa saber cal é a rede de relacións que un autor ten, cales os seus distintos lugares de residencia etc. E aí cobra un especial valor que Manuel Pardo de Andrade nacesse e vivise en Xaz, parroquia de Dorneda, concello de Oleiros, no golfo Ártabro; mais tamén importa todo o seu percurso vital, ata o momento de escribir cada obra, ata o intre de tomar cada decisión para seleccionar unha forma concreta dentro do amplo material lingüístico que ten ao seu dispor.

b) A achega cultural a través do coñecemento de autores precedentes e, moi fundamentalmente, dos debates decorrentes e das solucións dadas polos seus contemporáneos, que comparten a mesma angueira. Por iso é importante lembrar que Manuel Pardo de Andrade é un home culto, cunha sólida formación librería e con inquietudes políticas e culturais que o conectan coas elites da Galicia do seu tempo.

c) O coñecemento doutras linguas e culturas, clásicas e modernas, que poden servir de modelos e de axentes homoxeneizadores. Neste sentido volve cobrar importancia non só a súa formación académica e as súas demostradas capacidades lingüísticas (galego, castelán, latín, italiano, francés), senón tamén a inmersión vivencial en sociedades que falan outras linguas.

d) Finalmente, os xuízos e prexuízos lingüísticos, sexan estes de tipo invidiual ou colectivo. Nunca faltan, en ningún momento da historia, en ningunha situación de escolla ante opcións lingüísticas, sexa cal sexa a orixe das variantes.

3. CARACTERÍSTICAS DO GALEGO ESCRITO POR MANUEL PARDO DE ANDRADE

Todo o dito anteriormente ten como obxectivo mostrar que non cabe esperar que a obra dun autor literario ou dun xornalista sexa en ningún caso o reflexo fiel da lingua falada no seu lugar de nacemento polos seus familiares e demais

paisanos, aínda que sen dúbida esa base ten unha importancia excepcional (tanto hoxe coma, con maior motivo, hai dous séculos).

Por iso non estraña que a maior parte dos trazos lingüísticos que observamos no galego de Pardo de Andrade sexan das Mariñas, e máis concretamente das terras de Dorneda, se ben ningún é, obviamente, exclusivo delas. Cómpre ter presente, ademais, que esta comarca, que pertence sen dúbida ao galego central, está nunha banda de tránsito cara ao galego occidental (polo W) e na veciñanza do central mindoniense (polo L); iso explica que se dean frecuentes solapamentos e que na experiencia inmediata do falante ocorran de xeito natural variables que poñen máis dunha variante ao dispor do usuario, seguramente tamén, no seu día, do mariñán Manuel Pardo de Andrade. Seguen algúns exemplos significativos tomados do seu cabaz, que mostran características aínda plenamente vivas hoxe nas terras que median entre a ría do Burgo e a de Betanzos, ou trazos que caracterizaban ese territorio non hai moito tempo².

- Usa *tizós*, *capós*, *ladrós*, *núis...*, formas características de todo o galego central, sen se deixar levar polas terminacións en *-ns* do galego occidental que logo se foron impondo (ALGa: II 67, 68). Ben é certo que no galego escrito nesta época hai unha forte oscilación entre as dúas formas e incluso certa preferencia pola solución central, consecuencia da posición de Santiago de Compostela entre ambos os bloques.
- Tamén se inclina pola variante central *irmao*, probablemente por escolla entre opcións da súa fala. Nesta comarca dáse hoxe a conxunción da variante occidental *meu irmán*, da centro-oriental *meu irmao* e da forma máis peculiar *meu irmá*, característica dun pequeno territorio – en progresiva redución– que arrinca de algo máis ao sur e sobe ata a comarca ferrolá (ALGa: II 31, 37)³. É moi probable que a situación de

2 Nas referencias do *Atlas Lingüístico Galego (ALGa)* tomamos o número de mapa. Para un estudo abranxente das características da lingua da época e das solucións adoptadas, remitimos a Mariño 2003. Para unha perspectiva complementaria, desde o punto de vista dialectal, ao noso propio traballo publicado en *Papés II* (Álvarez 2012); as referencias precisas a esta obra, máis adiante, débense a que contén mapas que permiten visualizar os datos comentados.

3 Imposible saber que forma singular hai baixo “a seus irmàs” (Rogos, v. 201): ¿plural de masc. *irmán* co modelo *can/cás?*, ¿plural de masc. *irmá?*

equilibrio territorial entre as tres fose distinta daquela, polo que o estudo demorado das escollas de Pardo de Andrade podería servir para nos iluminar sobre como era a lingua das Mariñas naquela altura. En cambio usa sempre *man* (pl. *mas*)⁴, testemuñando –cremos– que xa na altura esta era a forma dominante desta comarca e que a disparidade territorial entre este e outros descendentes de lat. -ANU non é recente (ALGa: II 37).

- Como forma feminina, para os descendentes de -ANA, prefire -á: *mañá*. A escolla é significativa, pois hoxe na área recóllese a forma occidental *irmán*, *mazán* (ALGa: II 32, 38). Se unimos esta preferencia á indicada no parágrafo anterior, conclúese que optou por formas ben diferenciadas morfoloxicamente: fronte ao sincretismo *meu irmán* / *miña irmán* do galego occidental e de *meu irmá* / *miña irmá* da súa bisbarra, ou á dúbida que poderían suscitar (*meu*) *irmá* e (*miña*) *irmán*, Pardo de Andrade decidese polas formas inequívocas masc. *irmao* / fem. *irmá*.
- Oscila entre *bo* e *bon*, con pouco perceptible preferencia pola segunda, que sen dúbida caracteriza mellor a enorme área que vai desde o golfo Ártabro cara ao norte e cara ao leste (ALGa: II 28). A oscilación entre *bon* (preferente) e *bo* ocorre tamén hoxe nas Mariñas, como mostran os datos do *Atlas*, e moito lle deu que pensar a outro mariñán ilustre, Manuel LUGRÍS (Sada, 1863-1940), que na súa *Gramática* tenta establecer regras de uso, coma se se tratase de dous alomorfos en distribución complementaria⁵. Non se descarta, con todo, que ao dar entrada á forma sen nasal Pardo de Andrade puidese estar influído polos autores contemporáneos, que usan masivamente *bo*⁶.

4 O único exemplo discordante, “Ponlles a mau pola igrexa” (*Papés*, v. 414) aparece claramente como “man” no exemplar conservado na Fundación Penzol.

5 A sorpresa de se atopar con dúas variantes concorrentes, *bó* e *bon*, que «xeneralmente» os escritores usan «como lles cadra», leva a LUGRÍS a procurar unha norma que as integre e ordene o seu uso. A regra, imaxinativa, é que «*bó* debe pórse despois do sustantivo, e *bon* dinantes» (LUGRÍS 1931: 28); el mesmo incumpre esta norma no segundo dos exemplos: «Se *bó*, que *bon* compañeiro levas», «Non é *bó* home quen non ten *bon* corazón». A regra non resulta autorizada polo seu paisano Pardo de Andrade: xunto a *bon acerto*, *bon exemplo*, *bon alcalde*, *bon Palafox* e *bon confesor* atopamos a forma secundaria *bo baloco*, *bó acerto*; xunto a *istá bó*, que era *bo* e *anque e bo* atopamos *nin bon*.

6 En realidade, nas dúas décadas analizadas, á parte de Manuel Pardo de Andrade, só atopamos cadanseu rexistro de *bon* en dous textos datables: na proclama *Un labrador que foi sarxento aos soldados do novo alistamento* (1808) e nas *Proezas de Galicia* de José Fernández y

- Mantén a dobre opción formal do adverbio *non* en posición preverbal, cunha variante reducida que se emprega ante vogal tónica, *non hai* e *no'hai* (noutros autores tamén *n'hai*; Álvarez 2012: 218-222); este trazo tivo unha ampla difusión territorial e aínda se comproba na lingua espontánea, mais vai esmorecendo na fala e na escrita.
- Mantén tamén a opción {*noa, na, nona*} *vin*, cando o adverbio *non* se combina co clítico acusativo. As amálgamas sen nasal son moi características do galego occidental (con exclusión do tudense) e da parte norte do central (con exclusión do mindoniente máis oriental), polo tanto tamén de todo o golfo Ártabro e comarcas circundantes (Álvarez 2012: 222-225). Nalgún caso, mesmo a pesar da grafía <no na> aparentemente bisílaba, a lectura parece esixir unha contracción, pois sen ela o verso é hipermétrico.
- Usa *colleu, verteu...* mais tamén *parteu* (*non partiu*), polo que se posiciona xunto da variante que percorre Galicia desde as Rías Baixas á Mariña de Lugo (ALGa: I 145) e nos orienta sobre a cronoloxía da vacilación que se percibe actualmente na súa comarca. Di tamén (el) *dou*, coma todo o cadrante noroccidental (dende Valdoviño á ría de Pontevedra), e *non deu* coma a maior parte de Galicia (ALGa: I 428).
- Usa *nosoutros* e *vosoutros*, xunto a *nós* e *vós*, estas máis frecuentes. Axúdanos así a datar a variación aínda perceptible hoxe arredor do golfo Ártabro, baseada sobre todo no tipo de significado “plural” (exclusivo/non exclusivo); a diferenza do galego tipicamente mindoniense, o galego desta área non selecciona por norma *nosoutros* como suxeito (Álvarez 2010). No conxunto da súa obra, as formas compostas, sempre en masculino, ocorren nun terzo das ocasións, ora como suxeito (4v., nun caso *vosoutros mesmos*) ora como termo de preposición (*a nosoutros* 2v., *entre nosoutros* 1v.). En todos os testemuños de *nosoutros*, *vosoutros* se aprecia un significado marcado que busca a delimitación do grupo, acentuado en contraposicións do tipo “a Dios / a nosoutros non”, “iles / nosoutros”, “os señores / nosoutros”...
- Non esquece o uso de *lles*, coa marca de plural que os falantes dunha ampla área occidental e meridional omitimos (*Dádelles... bon acerto... aos homes bos*). Curiosamente, nunca usa *llelo*, como xa temos sinalado

Neira. Outros tres exemplos posibles proceden dun texto de datación dubidosa, “O Apóstolo Santiago”, 1801? / 1876-1878.

noutras ocasións: nin el nin Fernández Neira, o que nos leva a pensar que estaría xa en decadencia e que foi abandonado por razóns socio-lingüísticas (dictadas polo galego urbano da Coruña da época) (Álvarez 2012: 227-236).

- Usa *alí* e *alá*, pero sobre todo *aló*; ou *sexa*, as tres variantes que lle corresponden como falante das Mariñas, mais dándolle preferencia á que os seus coterráneos seguen recoñecendo como identitaria (Álvarez 2012: 248-254).
- Ou di que os *corvos* (isto é, os seus inimigos) *roñan*, coma se fosen porcos (noutros lugares dirían que *grñen*, *gruñen*, *roncan*...); fala de *bixatos* (ou *buxatos*, noutros lugares *miñatos*); conta que os alguacís son *larpeiros*, porque todo o comen e con todo acaban (noutros lugares non significaría ‘comellón’ senón ‘lambereteiro’). *Louro* non significa ‘dourado’, senón ‘negro, tisonado, suxo’, coma noutras terras próximas, de aí que o tapiz dunha mesa poida estar “mais louro do que é o carbon” (Rogos, v. 229), algo incomprendible para a maioría dos galegos.

En fin, cremos que abundan estes riscos para mostrar que, como era de esperar, o cerne lingüístico de Manuel Pardo de Andrade, natural de Xaz, parroquia de Dorneda, nas Mariñas dos Frades, está nesas terras.

Ora ben, na configuración do seu galego hai outros trazos que chaman a nosa atención e que haberá que explicar de acordo coa súa biografía, que o puxo en contacto con falantes doutras variedades que a el, pola razón que fose, lle pareceron preferentes:

- Hai unha achega importante que procede inequivocamente da parte occidental da provincia da Coruña. O trazo máis significativo é o omnipresente ditongo *-ui-*: non se trata só de formas como *muito* ou *luito*, que poderían ter outras procedencias, senón de *soscadiuro*, *nuite*, *fui* (por *foi*)..., formas típicas da Costa da Morte (entre a ría de Corme e Laxe e a ría de Muros e Noia, ALGa: II 119, III 41, I 361). Estas variantes non lle deberon chegar por vía escrita a través dos seus contemporáneos, pois, ata onde coñecemos hoxe, ningún outro autor as adoptou no seu modelo de galego.
- Outra achega rechamante vén de dominios máis afastados, lugueses ou ourensáns. É o caso de *iste*, *aquil*..., formas tipicamente lucuaurienses,

que el usa de forma moi esporádica en alternancia coas características da súa fala, sempre con /e/: *el, este, ese, aquel...* (ALGa: II 159).

- Non se descarta algunha influencia do italiano, coma *mondo* (por *mundo*, Rogos, v. 150). Noutro lugar sinalamos “un non casual aire italianizante” do seu soneto de 1797 –publicado, significativamente, co pseudónimo León de Parma–, que une o uso reiterado de <i> (prep. *di*, mais tamén *istaba, descubrinlle...* e quizais *aquil*) a formas coma *semper* e *come* (Álvarez 2012: 216).
- Ben que cunha frecuencia menor da que atoparemos andado o século, encontramos aquí e acolá formas cultas “galeguizadas” seguindo a analogía con formas semicultas de fasquía máis galega (*articro, sigros...*), xunto con outras verosímiles como variantes reais (*ingreses, igresia, enxempro...*). Verdadeiramente, a lingua de Pardo de Andrade non se caracteriza pola procura dun diferencialismo a ultranza, pero non foi inmune ao desexo de distanciar o galego de español.

4. CABO

Quixemos mostrar a Manuel Pardo de Andrade como un home do seu tempo, con raiceiras na súa terra de orixe, na bisbarra das Mariñas dos Frades, e ao mesmo tempo aberto ás influencias lingüísticas a que o someteu a súa peripezia vital. Non é nisto moi distinto dos seus contemporáneos, pero ten o mérito da súa grande e valiosa contribución no alborexar do estándar galego moderno. Noutra orientación do estudo da súa lingua poderíamos afirmar, ademais, que procura unha grande congruencia formal nas súas escollas, tanto gráficas coma morfolóxicas; iso aumenta a súa importancia, porque moitas das decisións tomadas neste momento xa non tiveron volta atrás. Foron determinantes nesta escolla a procura dun modelo propio para o galego, con solucións para as características particulares; válido para todos os galegos, sen procurar a distinción polo uso de trazos dialectais excesivamente marcadores dun territorio en particular; aberto á suma de formas e variantes doutras modalidades, en concorrencia non excluínte pero tendendo á unificación; e que quere ser o dunha lingua de cultura, capaz de manter un diálogo de igualdade cos seus pares no concerto europeo.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ALGa I = García, Constantino *et alii* (1990): *Atlas Lingüístico Galego. Volume I: Morfoloxía Verbal*. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa II = García, Constantino *et alii* (1995): *Atlas Lingüístico Galego. Volume II: Morfoloxía non verbal*. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa III = García, Constantino *et alii* (1999): *Atlas Lingüístico Galego. Vol. III: Fonética*. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Álvarez, Rosario (2010): "As razóns da norma: nós e nosoutros, nosoutras", *Estudos de Lingüística Galega* 2, 205-220 [DOI 10.3309/1989-578X-10-10].
- (2012): "Achegamento ao perfil lingüístico dos autores dos inicios da Idade Contemporánea", en Ramón Mariño (ed.), *Papés d'emprenta condenada (II). Lingua galega e comunicación nos inicios da Idade Contemporánea*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, 213-259 [on-line: vid. infra].
- Lugris Freire, Manuel (1931): *Gramática do Idioma Galego*. A Cruña: Imprenta Moret [Ed. facsímile. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2006: <http://consellodacultura.gal/mediateca/extras/lugris.pdf>]. 2ª edición correxida e aumentada.
- Mariño Paz, Ramón (2003): *O idioma galego no limiar da súa renacemento. Estudo lingüístico de textos pregaleguistas*. Anexo de *Revista Galega de Filoloxía*. A Coruña: Área de Filoloxías Galega e Portuguesa, Departamento de Galego-Portugués, Francés e Lingüística.
- Papés I* = Mariño Paz, Ramón / X. R. Barreiro Fernández / Rosa Aneiros Díaz (eds.) (2008): *Papés d'emprenta condenada. A escrita Galega entre 1797 e 1846 (I)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega [<http://ftp.culturagalega.org/mediateca/documento.php?id=69>].
- Papés II* = Mariño, Ramón (ed.) (2012): *Papés d'emprenta condenada (II). Lingua galega e comunicación nos inicios da Idade Contemporánea*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega [http://www.consellodacultura.org/mediateca/extras/20121030_Publicacion_Papes-d-emprenta-condenada-II.pdf].